

CENGİZ DAĞCI'NIN ROMANLARINDA SAVAŞTA SAVRULAN HAYATLAR

Alev SINAR UĞURLU*

*Böyle mi gelecektin Eylül? Farkında mısın,
Ne başka bir sonbahara verdin bahçemizi.
Neler savrulmadı bilsen yapraklardan evvel!
Bu sefer ne olduysa biz insanlara oldu.*

Cahit Sıtkı Tarancı

Geliş Tarihi: Şubat, 2017

Kabul Tarihi: Mart, 2017

Öz

Cengiz Dağcı baskıların, zulümlerin, işkencenin, sürgünlerin, insanın insana yaşatabileceği her türlü acının tanığı olmuş, yurdu kaybetmenin ıstırabını bizzat yaşamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Varşova'da eşi Regina ile kaderleri keşişmiş, savaşın sonunda Londra'ya yerleşmişlerdir. İngiltere, Cengiz Dağcı ve kader arkadaşı için yeni bir başlangıçtır. Bir Kırım Türkü ile bir Polonyalı beraberce pek çok sıkıntıya katlanarak, memleketlerinden, ailelerinden, kültürlerinden çok uzakta kendilerine yeni bir hayat kurarlar. Cengiz Dağcı ve Regina'nın hayatlarına bakıldığında sert esen bir rüzgârın önünde çaresizce uçuşan nesnelere misali savaşın da onları anavatanlarından koparıp hayatlarını alt üst ettiği, bu alt üst oluş, bu dağılma ile eski yaşamlarını ortadan kaldırdığı, kendi iradeleri dışında oradan oraya savurup saçtığı görülmektedir. Bu çalışmada Cengiz Dağcı'nın II. Dünya Savaşı'nı konu alan romanlarında savaşın yazar ve eşinin hayatında olduğu gibi bireyler için bir kader haline gelip onların hayatlarını nasıl alt üst ettiği, yurtlarından koparıp başka diyarlara nasıl savurduğu ve bu savruluşun aslında milletlerin savrulduğu yansıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Cengiz Dağcı, II. Dünya Savaşı, Savrulmuş, Kader, Roman.

SCATTERED LIVES AT WAR IN THE NOVELS OF CENGİZ DAĞCI

Abstract

Cengiz Dağcı had endured all kinds of oppressions, tyrannies, torments, exiles; every sort of agony that can be inflicted by a human being to a fellow human being. He personally experienced the sorrow of losing one's homeland. During the World War II; his path crossed with Regina, his future wife, in Warsaw. They settled in London after the war. England is a new beginning for Cengiz Dağcı and his wife. A Crimean Turk and a Pole withstand many obstacles together and build a new life far away from their motherlands, families and cultures. With a glimpse to Cengiz Dağcı's and Regina's life; it can be said that the war tore them from their homes, turned their lives upside-down; thus destroyed their past lives and scattered them against their wills like a wind scattering falling leaves. In this work, it is aimed to reflect how the war changes the lives of the characters in Dağcı's

* Prof. Dr.; Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, alevsinar@uludag.edu.tr.

World War II themed novels and hurls them to foreign lands, the resemblance of this to the personal life of the author and how the fates of these characters are in fact the fates of their nations.

Keywords: Cengiz Dağcı, World War II, Scattering, Fate, Novel.

Giriş

9 Mart 1919 tarihinde Kırım'ın Gurzuf kasabasında gözlerini dünyaya açan Cengiz Dağcı baskıların, zulümlerin, işkencenin, sürgünlerin, insanın insana yaşatabileceği her türlü acının tanığı olmuş, “bir trajedinin ortasında doğmuş”, ilk gençlik yılları “bu trajedinin şahidi” olarak (Şahin, 1996: 50) geçmiş, yurdu kaybetmenin ıstırabını bizzat yaşamış bir yazardır. Cengiz Dağcı, Stalin'in Müslüman Türklere karşı 1925'ten itibaren başlayan ve zaman içinde şiddeti gittikçe artan baskı ve zulmünün mağduru olan ailelerden birine mensup olduğu gibi bu zulmün Kırım'daki canlı tanıklarından biridir. II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine 1940 yılında Ruslar tarafından askere alınmış, Ukrayna cephesine gönderilmiş ve burada Rus ordusunun tank subayı olarak Almanlara karşı savaşmıştır. 1941'de Almanlara esir düşen Cengiz Dağcı, Ukrayna'da Kirovograd ve Uman esir kamplarında esaretin her türlü acısına maruz kalmıştır. Dağcı'nın esir kamplarından sonraki bir başka acı tecrübesi Almanlar tarafından kurulan Türkistan lejyonunda olur. Rusların esir aldığı Türklerden oluşturulan bu lejyonda Cengiz Dağcı diğer kader arkadaşları gibi Türkistan'ın özgürlüğü için savaşacağını sanmış ama kısa süre içinde kandırıldıklarını ve piyon olarak kullanıldıklarını anlamıştır. Alman orduları doğu cephesinden geri çekilirken Türkistan lejyonu dağılmış ve Cengiz Dağcı kendisini Varşova'da bulmuştur. Aylarca yaşamak zorunda kaldığı Varşova'nın da Dağcı'nın kaderinde ayrı bir rolü vardır. Çünkü kendisi için bir eş olmanın ötesinde anne/kardeş/akraba/en yakın arkadaş/ sırdaş/ vatan/ sığınak olan Regina ile burada kaderleri keşişmiştir. Birlikte Avusturya, Almanya ve İtalya'ya sürüklenmişler; savaş sonunda Avrupa'da yaşanan karışıklık içinde 1946 yılında Londra'ya yerleşmişlerdir. İngiltere Cengiz Dağcı ve Regina için yeni bir başlangıç olur. Bir Kırım Türkü ile bir Polonyalı beraberce yine pek çok sıkıntıya katlanarak, memleketlerinden, ailelerinden, kültürlerinden çok uzakta kendilerine yeni bir hayat kurmayı başarırlar¹. Bu kısa hayat hikâyesi önce yirmili yaşlardan itibaren Cengiz Dağcı'nın ve hayatına katıldığı andan itibaren de eşi Regina'nın II. Dünya Savaşı sırasında doğdukları topraklardan savruluşlarını yansıtmaktadır. “Savrulmak” kelimesi Şemsettin Sami'nin *Kamus-ı Türki*'sinde “karıştırılmak, alt üst edilmek, rüzgârla havaya kalkmak, uçurulmak, dağılıp mahvolmak,

¹ Cengiz Dağcı'nın hayatı için bk. Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998; Cengiz Dağcı, Regina, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000; İbrahim Şahin, *Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996; İsa Kocakaplan, *Kırım'dan Londra'ya Cengiz Dağcı*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1998.

ortadan kalkmak” (Şemsettin Sami, 1317: 814), Türk Dil Kurumu’nun *Büyük Türkçe Sözlüğü*’nde (www.tdk.gov.tr) “dağılmak”, “saçılmak” anlamlarıyla açıklanmıştır. Önce Cengiz Dağcı ardından da Regina’nın hayatlarına bakıldığında sert esen bir rüzgârın önünde çaresizce uçuşan nesnelere misali savaşın da onları ata topraklarından koparıp hayatlarını alt üst ettiği, bu alt üst oluş, bu dağılma ile eski yaşamlarını ortadan kaldırdığı, kendi iradeleri dışında oradan oraya savurup saçtığı görülmektedir. Cahit Sıtkı Tarancı’nın “Sulh Bir Hatıra Oldu” başlıklı şiirinde savaşla birlikte insanların savrulmasına temas ettiği mısralar bu savruluşun birer canlı örneği olan bu iki insanın hayatlarını düşündürmektedir.

Cengiz Dağcı romanlarının malzemesini kendisinin ve milletinin yaşadıklarından alan bir yazardır. Cengiz Dağcı “*Elhamdülillah Türküm, Müslümanım ve bu notlarımda yazdığımı hepsinin de hakikat olduğuna yemin ederim*” (Dağcı, 1956: 5) cümlesi ile daha yazarlık hayatının başında anlattıklarının gerçek olduğunu ifade etmiştir. Roman türü her ne kadar malzemesini yaşanmışlıklardan alsa da kurguyu gerektiren bir türdür. Yazar, gerçeklerden hareketle kaleme aldığı romanların kurgusal inşasında da son derece başarılıdır. Romanlarında 1939-1945 yılları arasında Doğu Avrupa’da yaşananları tarih kitaplarında rastlanamayacak boyutuyla, bireylerin yaşadıklarıyla yansıtır. Onun romanlarındaki kahramanlar, özellikle de aslı kahramanlar “karmaşık, inandırıcı, çok yönlü ve iyi işlenmiş”lerdir (Eagleton, 2016: 74). Ama ister ön planda olsunlar, ister arka planda, kahramanlardan hiçbiri “kelimelerden ibaret” (Eagleton, 2016: 74) değildir, hepsi canlıdır ve fotoğraf realizmi ile romanlara yerleştirilmişlerdir. Bu çalışmada Cengiz Dağcı’nın II. Dünya Savaşı’nı konu alan romanlarında savaşın bireyler için bir kader haline gelip onların hayatlarını nasıl alt üst ettiği, yurtlarından koparıp başka diyarlara nasıl savurduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Anavatan Kırım’dan Cepheye

Cengiz Dağcı’nın anavatanı Kırım’dan kızıl ordu saflarına sevk edilen kahramanlarından Sadık Turan, Selim Çilingir ve İsmail Tavlı’nın öncelikle ailelerinden, tüm sevdiklerinden ve topraklarından koparılıp savaşa savruldukları görülmektedir.

Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam’ın Sadık Turan’ı 1938 kışında Ruslar tarafından Odesa Orta Kumandan Okulu’na alınır. Talim ve savaş teorilerinden çok siyasi eğitimin verildiği, Marksizm’in öğretildiği bu okuldan teğmen rütbesiyle mezun olur. 1940 yılının ilkbaharında Rus ordusunun 57. tümen 94. taburunun 2. bölük kumandanlığına tayin edilir. İlk gönderildikleri yer Akkerman’dır. Akkerman’dan bir hafta süren tren yolculuğuyla Batı Ukrayna’ya gelirler. Batı cephesini savunan Rus tümenlerine katılırlar. Sadık, Krasnoye’yi korumak adına çoğunluğu Kırmılı askerlerden oluşan 8 tankla Almanların üzerine, düşman toplarının önüne gönderilir. O ve diğer askerler neye uğradıklarını anlamadan Alman

topçularının ateşiyle karşılaşırlar. Büyük bir zayıat vererek bozguna uğrarlar. Sadık, yirmi arkadaşının ölümüyle sonuçlanan bu saldırıda aslında Almanları oyalayıp vakit kazanmak için Rusların kendilerini piyon olarak öne sürdüklerini sonradan fark edecektir. Rus piyade bölüklerine ormanın önündeki yükseklikleri zapt etmek fırsatını verebilmek için Alman askerlerini oyalamak üzere Rusların kurban seçtikleri Süleyman ve arkadaşları çaprazateş altında kalınca Sadık bozgunundan sağ kalan Kırım'lı Grişa ile onların yardımına koşar. Ancak Akmesitli Hasan, Duvanköylü Mehmet, Üskütlü Kerim ve Zeki, Özenbaşı Halil, Yaltalı Hüsnü-Halit ve Bekir, Gözleveli Osman ile Sadık'ın çocukluk arkadaşı Süleyman'ın savrulmaları Krasnoye savunması sırasında son bulur. Sadık, hemşehrilerini ne yazık ki kurtaramamıştır. Kendisi de Bug nehri kıyısında Almanlarla savaşırken esir düşer.

Biz Beraber Geçtik Bu Yolu adlı romanın kahramanı İsmail Tavlı da altı aylık bir subay kursundan sonra anavatanı Kırım'dan Rus saflarında çarpışmak üzere cepheye gönderilmiş ve Sadık Turan gibi o da Bug nehri kıyısında esir düşmüştür. Her ikisi de yazarı temsil ettikleri için hikâyeleri birbirine çok benzemektedir. Savaş sırasında ölümle burun buruna geldikleri korku dolu anlarda Kırım'ı, ailelerini özellikle de annelerini düşünerek kendilerine dayanma, direnme gücü vermeye çalışmaları iki kahramanın duygu dünyalarının da birbirine benzediğini göstermektedir.

Cepheden Esir Kamplarına

Cengiz Dağcı'nın II. Dünya Savaşı'nı işlediği romanlarının kahramanları için asıl savruluş esirlik döneminde yaşanır.

Sadık Turan'ın esirliği bir Alman askerinin götürdüğü karanlık bir ahırda başlar. Sadık, İsmail Tavlı gibi ateş kasırgasından sağ olarak kurtulduğuna sevinip savaşın kendisi için bittiğini zannederken esirliğin anlamını henüz bilmemektedir. Diğer esirlerle birlikte her iki romanın kahramanı da Ukrayna'daki Kirovograd esir kampına gönderilirler. Sadık, esirlik hayatının henüz başında Almanların esirlerin açlığı ve çaresizlikleriyle eğlendiklerine şahit olunca, şiddet görünce, çizmesini Polonyalı esir subaylara vermemek için var gücüyle mücadele edip aynı çizmeyi bir Alman çavuşa teslim etmek zorunda kalınca hiç de kolay olmayan bir yazgıya sürüklendiğini anlar. Kirovograd'da 3 numaralı esir kampına adımını atar atmaz ise esirliğin acı yüzüyle karşılaşır. Kampın etrafındaki dikenli tellere yaklaşanlar hemen katledilmektedir. Kampta 28.000 esir vardır. Mahşer kalabalığını andıran esirler bit içindedirler. Yerde hareketsiz yatanlar vardır. Onların ölü ya da sağ oldukları belli değildir. Cesetler kokmaya başlayınca öldükleri anlaşılır, üzerlerinde işe yarayan bir kıyafet varsa hemen el koyulur ve ölü bedenler duvar dibine atılır. Esirler bir parça ekmek veya yatacak yer için boğaz boğaza gelmektedirler. Konserve kutusu ya da şapkalarının içinde çorba içebilenler şanslıdırlar.

Konserve kutusu bulabilenler çalınmasın diye teneke kutuyu gece başlarının altında saklarlar. Çoğu zaman yemek dağıtmak yerine Almanlar esirlere müzik dinletirler. Barakalar dolu olduğu gibi meydanda da kıvrılıp uyuklamak için boş yer yoktur. Sadık, bir Kırımlı Yahudi'nin yardımıyla hemşehrileri Akmesitli Mustafa, Ayvasıllı Osman, Cevdet, Halil ve Enver ile karşılaşır. Mustafa'nın himayesinde bu Kırım Türkleri esir kampında birbirlerine kenetlenir, birbirleri için yaşam desteği olurlar. Kirovograd'daki esirlerin bir bölümü yine Ukrayna sınırları içindeki bir başka kampa, Uman'a yaya olarak nakledilir. Sadık ve hemşehrileri de bu grubun içindedir. Günlerce soğukta, yağmur altında aç, gizlice yerlerdeki su birikintilerinden su ihtiyaçlarını karşılayarak, nizamı bozan veya bostanlara dalan esirlerin yayılım ateşine tutulduklarına tanık olarak yürürler. Esirlerin büyük kısmının uzun yol yürümek bir yana ayakta durmaya dahi mecalleri yoktur. Aslında bu esir sevkiyatının asıl amacı mümkün olduğunca çok sayıda esirin bu zor ve insanlık dışı yolculuk esnasında ölmesini sağlamaktır. Nitekim Almanlar bu amaçlarına ulaşırlar. 18.000 esirin ancak 8.000'i Uman'a varabilir. Sadık'ın Uman'a naklediliş sırasında yaşadıklarını İsmail Tavlı da Kirovograd'a nakledilirken yaşar. Sadık ve İsmail'e bu savruluşlar sırasında direnme gücü veren Kırım'ı ve ailelerini düşünmek olmuştur. Aşağıdaki satırlar Sadık'ın vatanını, Kırım'ı düşünerek, kat ettiği yolların onu Kırım'a götürdüğünü hayal ederek nasıl hayata tutunmayı başardığını, farkında olmadan kendi kendisine rehabilitasyon uyguladığını göstermektedir:

“Neden bilmem geçtiğimiz yol, bu kanlı ve iniltili yol beni yurduma, evimize götürüyor sanıyorum. Buna inanmıyorum elbette. Böyle bir histen kaçıyorum; kaçamadığım zaman titriyorum. Hakikat olmayan bu tatlı hissini büyüyle kendimi kaybetmekten korkuyorum. Bu, beni yaşatmak isteyen Tanrı'nın bir lütfü mü yoksa kalbimin bana oynadığı bir oyun mu? Bilmiyorum. Mesela, ilerlediğimiz yolun sağ tarafında, ta uzaklarda bir tepe görünüyor; o tepeyi aşınca Salgır'ın kıyılarına, yeşil bahçelerimize gireceğiz gibime geliyor... Derken aynı dakikada soldaki tepe gözlerimden kayboluyor. Şimdi karşımda uzun uzun sarı toprak yığınları var. Salgır o toprak yığınlarının gerisinde. O toprak yığınlarını bir aşabilsem Salgır'ın sularından içeceğim... Yalnız o toprak yığınlarını aşayım. O toprak yığınları öyle yakın, öyle yakın! (...) Biraz daha dayanırsam... Göğün renksiz eteklerinin bağlandığı ufuklardan her dakika önüme Ayıdağ çıkacak sanıyorum. Ayıdağ'ın gerisinde de Karadeniz'in şirin kıyıları... Dermenköy, Kızıлтаş... Gurzuf, Soğuksu..” (Dağcı, 1956:124)

Sadık Turan bu savruluş sırasında hayata tutunmayı başarsa da Osman, Cevdet, Halil ve Enver için aynı durum söz konusu değildir; Sadık'ın hemşehrileri savrulmanın şiddetine karşı koyamayıp ruhlarını teslim ederler.

Sadık hâlâ hayattadır ancak savruluşu bitmemiştir. Günlerce yürüyüşün ardından gece boyunca dondurucu ayaz altında bele kadar su dolu bir çukurun içinde bekletildikten sonra kemiklerinin dahi titrediğini hissederken Uman kampına girer. Öylesine perişan görünmektedir ki 23 yaşında olmasına rağmen “ihtiyar” damgası yiyerek zayıflar grubuna ayrılır. Çürük, küf kokan penceresiz, karanlık, soğuk, gece boyunca rüzgârın uluduğu, hasta esirlerin sessiz iniltileriyle ölümü bekledikleri tahta bir barakaya gönderilir. Yalnızdır, aynı dili konuştuğu, aynı dine inandığı hiç kimse yoktur, ümidini tamamen kaybetmiştir. Ruhi durumu gibi fiziksel durumu da çok kötüdür. Açtır. Bit içindedir. Bu barakadan kaçıp sağlam esirlerin kaldığı barakaya gitmek isteyince şiddetli bir dayak yiyip tavanından su damlayan rutubetli karanlık bir zindana atılır. Sadık’ın sağlam bünyesi üç gün kaldığı bu zindanda da açlığa ve soğuğa direnir. Bu savruluştan onu Kırımli bir Ermeni kurtarır, ölen esirleri çukura taşıyıp karşılığında 50 gram ekmek almasını sağlar. Savrulurken telef olan bir başka hemşehrisinin, Mustafa’nın cesediyle de bu görevi sırasında karşılaşır.

Uman kampında Sadık’ın en büyük şansı bir Azerbaycanlı esir sayesinde Kırımli İskender ile tanışması olur. Onun vasıtasıyla aşçı olarak itibarlı esirler arasına girer. Üç hafta sonra ise Başçavuş Şults’un hizmet eridir. Sadık için esirliğin en rahat dönemi hizmet erliği sırasında da olsa ölüm korkusunu hissetmeye devam etmiş, hatta bu korkuyu daha derin hissetmiştir. Hem esir kampı şartları içinde nispi olsa da rahattır, hem de rahata kavuşmuşken, soğuktan, açlıktan, işkenceden kurtulmuşken olumsuz şartlara dönmekten de beterinden, öldürülmekten korkar. Nispi serbestlik içindeyken bu korkuyu ona hissettiren başlıca sebep Almanların bütün sünnetli esirleri Yahudi zannederek öldürmeleridir:

“Allahım, ya o adam Müslüman!.. Yahudi olmadığını nasıl ispat edebilir? Ben şahit olsam? Almanlar inanmazlar buna... Beni de çukurun kenarına çekip vururlar. (...) Müslümanlardan bahsetsem, bu sefer de İskender’i, Azerbaycanlı’yı, hepimizi Yahudi diye kurşuna dizmeye kalkarlarsa?.. (...)

Bu hadiseden sonra ştalaga dönmeye karar verdim. Ama ya Şults şüphe ederse? Geceyi uykusuz geçirdim” (Dağcı, 1956: 163).

Sadık, Yahudi zannedilen Ferganlı Özbeklerin öldürülmelerinin önüne geçebilir, İskender kaçmayı başarır. Ama Azerbaycanlı onlar gibi talihli değildir. Esir kampındaki insanlık dışı şartlar Azerbaycanlı’nın ciğerlerini çürütmüştür. Daha fazla dayanma gücü kalmayan Azerbaycanlı, Sadık’tan Yüzbaşı Buh’un Uman dolaylarındaki köy ve kasabalardan gönderilen yiyecekler karşılığında esir kampından çıkarılacak Ukraynalılar için imzaladığı tezkerelerden birini kendisine vermesini istemiş, Sadık da bir iç çatışma yaşadktan sonra kendi hayatını tehlikeye atmak pahasına bu tezkereyi ona vermiştir. Ancak işlerini pek iyi yapan (!)

Alman askerleri tarafından yakalan Azerbaycanlı, Sadık'ı ele vermeden bir kahraman gibi dimdik ölüme gider. Savaşta savrulurken telef olan Türklerden biri de bu Azerbaycanlıdır.

Sadık Turan, Alman zulmü altında inleyen çaresiz esirlerden sadece biridir. Esir kampları onun hayatının en korkunç panoramasıdır. O, yaşadıklarıyla, şahit olduklarıyla, II. Dünya Savaşı sırasında Rus cephesinde savaşmak zorunda bırakılmış ve Almanlar tarafından esir alınıp esir kamplarında akla hayale gelmedik işkencelere maruz bırakılmış bütün Türklerin temsilcisidir.

Esir Kamplarından Türkistan Lejyonuna ve Alman Saflarına

Almanlar esir kamplarındaki Türk asıllı askerlerden (zorunlu) gönüllü askerî birlikler oluşturmuşlar ya da işgal ettikleri topraklardaki Türk asıllı gençleri esirlikten azat ederek kendi saflarında çarpışmaya ikna etmişler; onları bağımsız Türkistan için, Rus- Bolşevik zulmünden kurtulmak için ve Müslümanca yaşayabilmek için savaştıklarına inandırmışlardır². Cengiz Dağcı'nın bizzat kendisi Türkistan Lejyonunda yer almıştır. Romanlarında da Sadık Turan, Ahmet Akın, Tahtagül Salim, Muhan, Huşnud Aksakal, Nasırullah, Mümin Battal, Ersan Bağır, İsmail Tavlı, Çukurcalı Hasan II. Dünya Savaşı sırasında Alman saflarında yer almak zorunda kalmış Türklerin temsilcisidirler.

Sadık Turan hiç beklemediği bir sırada 1942 Mayısının son günü Uman kampından çıkarılır, bir Alman askerinin refakatinde trene bindirilir. Gelecekte çok geçmişi düşünerek karanlık bir kompartımanda nereye gittiğini bilmeden yolculuk yapar. Nazik ve saygılı olmaya özen gösteren bir Alman onbaşı tarafından karşılanan Sadık yıllardan beri ilk defa temiz bir yatakta rahatça uyur. Burası Almanlar adına casusluk yapmayı kabul eden esir Rus askerlerin bulunduğu Alman casus mektebidir. Bolşevizmden nefret ediyor olsa da Sadık casusluğu reddeder. Bu reddediş sadece şahsı adına değil savaşta ruhunu teslim eden bütün millettaşları adıdır. Kendisine ve millettaşlarına zulmün neredeyse her türlüünü uygulayan Almanlar adına casusluğu reddeden Sadık bundan sonra hiç aklına gelmeyen bir yazgının içinde bulur kendisini. Casusluğa ikna edilememiştir ama Alman hükümetinin Rusya Müslümanlarının “Rusya’dan ayrılarak hür, müstakil bir memleket” içinde yaşamalarını istediği yalanına inanır. Kendisini esir kamplarında bulunan Türklerden oluşturulmuş bir askeri birliğin içinde bulur. Sadık'ın savaştaki savruluşu sırasında hür iradesi ile verdiği en hayafî karar casus olmamaktır. Bu karar onu aslında kendisinin yapmadığı ancak ilk duyduğu andan itibaren büyüdü altına alan bir seçime doğru itmiştir. Ukrayna sınırları içindeki Vinnitsa ve Vladimir Volinsky'den sonra Romanya'daki Ostrov kampına getirilen Sadık için Ostrov'dan sonra gittiği yollar istiklale,

² Geniş bilgi için bk. Zuhridin Mirza Abid Türkistani, *Türkistan İstiklali Yolunda Hicret Yılları*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2013; Ruzi Nazar, *CIA'nın Türk Casusu*, haz. Enver Altaylı, Doğan Kitap, İstanbul, 2016

Türkistan'ın istiklaline giden yollardır. Coğrafi olarak mekândan mekâna atıldığını düşünmek yerine Sadık bağımsızlık yolunda bir sefere çıktığına kendisini inandırır. Yolların kendileri için tamamen kapandığını zannettikleri sırada gerek Sadık gerekse İsmail Tavlı'nın önlerinde daima yeni bir yol açılmıştır. Türkistan Lejyonu da bu yollardan biridir. Sadık Turan ya da Türkistan Lejyonundaki adıyla Sadık Kemal nasıl esir kamplarındaki Türklerin sembolü ise Türkistan Lejyonunda da aynı şekilde Bolşevik zulmü altında inleyen ve bağımsız Türkistan aşkıyla yanan Müslüman Türklerin sembolü olur. Millî duygularının ve hür-müstakil bir vatanda yaşama arzularının kullanıldığının farkına varmadan, asıl düşmanın kızıl Rusya olduğunun bilinciyle Türkistan Lejyonunda yer almış olmayı diğer kader arkadaşları gibi haklı bulur:

“Düşmanım kim? Siz değil misiniz Şişkof! Yalanla dolanla memleketimi istila ettiniz. Himayenize girmekle topraklarımız, malımız, mülkümüz, dinimiz korunacak diye sizden öncekiler söz verdiler. Teslim olduk. O millet, yurdunu her şeyinden çok sevdiğinden teslim oldu. Silahlarımızı bıraktık. Ya siz?.. Memleketimize girdiğiniz günden beri o toprak kan içinde. Minarelerimizi devirdiniz. Su kemerlerimizi, çeşmelerimizi, heykellerimizi, mermer saraylarımızı yıktınız. Mekteplerimizi kapadınız, medreselerimizi süvari atlarınıza ahır yaptınız. Müezzinlerimiz ezan okumak üzere minarelere çıktıkları vakit sarhoş askerleriniz eğlenmek için kalplerine nişan alma talimi yaptılar.

Hey Şişkof, Şişkof! Düşman üniformasını giyip Rusya'ya karşı silaha sarıldınız diyorsunuz. Düşmanımız asıl siz değil misiniz? Ömürlerinin son günlerini duayla, namazla geçirmek isteyen ihtiyarlarımızı, seksenlik ninelerimizi hayvan vagonlarına doldurup haftalarca pislik, sidik içinde Sibiry'a taşıyanlar sizler değil miydiniz? (...)

İçimdekiler ne geçtiğim yollar ne de Alman üniformasıdır. İçimde o kadınların, o yavruların acı çığlıkları var” (Dağcı, 1956: 204-205) .

Sadık muhayyel bir roman kahramanı olarak görülmemelidir. Bizzat Cengiz Dağcı'nın acı tecrübelerini yaşayan Sadık'ın sesi özelde soykırımı uğramış Kırım Türkleri genelde bütün Rusya Müslümanları adına haykıran, Rus insanının değil sistemin eleştirisini yapan gerçek bir insanın sesidir.

O Topraklar Bizimdi adlı romanda Kırım'ın Almanlar tarafından işgali sırasında Alman ordusuna gönüllü yazılan Çukurcalı Hasan'ın da Sadık Turan ile aynı düşüncelere sahip olduğu görülmektedir:

“Eğer Alman ordusunda gönüllü asker olursam, üniforması hoşuma gittiği için değil; canım Alman kahvesi çektiği için değil; gözüme monokl takmak istediğimden de değil; Rus itinin bir kere daha bu yurda ayak basmasını istemediğim için...” (Dağcı, 1991: 312-313)

“Sırtındaki üniformanın azabını ta içimde duyuyordum.” (Dağcı, 1989: 93) diyen Sadık ve onunla aynı duyguları paylaşan başta Hasan ve İsmail olmak üzere bütün kader arkadaşları elbette Almanları sevdikleri için değil Türkistan’ın bağımsızlığı, Türkistan’ın Asya’nın büyük ve kuvvetli bir devleti olması için Türkistan lejyonunda Almanların arasındadırlar. Almanların kendilerinden olmayana karşı nasıl acımasız olduklarını ve insanlıktan sıyrıldıklarını tecrübeyle bilirler. Türkistan lejyonunda subaylık talim ederken Alman subayların sertliklerini ve insafsızlıklarını bir kere daha görünce yeniden kazandıkları ümidi kaybeder gibi olurlar. Ancak Almanlar bağımsız Türkistan’dan ve onların çabalarıyla kurulacak bu devletin gücünden söz etmeye başlayınca hep birlikte sınımsız ümide sarıldıkları görülür:

“Türkistan’ımızdan bahsediyorlardı, bizim istiklalimizi ileri sürüyorlardı. Böyle konuşunca onları fena bulabilir miydik?” (Dağcı, 1989: 40)

Almanlar, Türk asıllı esirleri sahte hayaller peşinde sürüklediklerini gayet iyi bilerek onların millî duygularını, vatanseverliklerini ve bağımsız bir devlet altında birleşme ideallerini kullanmışlardır.

Yurdunu Kaybeden Adam’da Sadık’ın savrulmasına iştirak eden en önemli isim Marya’dır. Marya ile Sadık’ın ilk karşılaşmaları son derece olumsuzdur. Rus ve Almanları kendisine örnek alan, adeta Polonyalı bütün kadınları kendisini eğlendirmekle yükümlü gören Sadık’ın emrindeki askerlerden Kılıçbay, Marya’ya saldırmış, Marya bu saldırıdan zor kurtulmuştur. Bu nedenle Polonyalı Marya ülkesini işgal eden Almanların üniformasını giymiş olan Sadık’ı da önce düşman zanneder:

“Ben sizden yardım istemedim! Haydutlardan, katillerden yardım istenir mi? Sizler, o üniformalarınızla, imdada koşmak için değil, ölüm yağdırmak içinsiniz. Sırtınızdaki o üniforma dünya durdukça bütün insanlığın zihninden silinmeyecek, nefretle anılacak. Sizden yardım dilemedim. Yardım, insanlardan dilenilir. Biz de insanız diyebilecek yüz var mı sizde? Çıkm evimden! Defolun!.. Siz.. Siz.. İnsan kanyla sarhoş olanlar! Defolun!” (Dağcı, 1989: 73)

Bir Polonyalı kadının bu feryadını, bu öfke patlamasını zulüm gören bütün milletlerin emperyalizm karşısında yükselen sesi olarak değerlendirmek gerekir. Sadık’ın sırtındaki üniforma bir sembole dönüşüvermiştir. Bu üniforma kendisinin üstün ırk olduğuna inanan ve bu bakış açısıyla mazlumlara saldıran milletleri temsil etmektedir. Roman bu noktada Polonyalıların ya da Kırım Türklerinin yaşadıkları unutulmaz acıları yansıtmının yanı sıra ülkesi saldırıya ve işgale uğramış, savunma savaşı veren mazlum milletlerin sesini duyurma görevi üstlenmiş olur.

Sadık, Almanlar tarafından kısa bir süre için ailesini ziyaret etmek üzere Kırım'a gönderilir. Sadece Alman askerlerinin binebileceği bir vagonda Varşova'ya yolculuğu başlayan Sadık, Marya ile trende karşılaşır. Marya'nın trene kaçak bindiğini anlayınca kontrol yapan askerlere kendisiyle birlikte yolculuk ettiğini söyleyerek kızı kurtarır. Bu tavrı Kılıçbay'ın çirkin hareketinin özrü gibi görünse de aslında kendisini ötekileştirene uzatılan bir eldir ve ufak bir insanlık örneğidir. Sadık bununla da kalmaz, içinde Almanya aleyhinde propaganda evraklarının bulunduğu Marya'nın çantasını Marya'nın Polonya Gizli Teşkilatı adına çalıştığını bilmeksizin sırtındaki üniformayla Varşova sokaklarında taşır. Varşova'dan üç kere tren değiştirerek önce Dnyepropetrovsk, sonra Melitopol ve sonunda da Akmesit'e ulaşır.

Bu yorucu yolculuğun sonunda okuyucu Sadık'ın ata toprağı Akmesit'te ruhunu tazeleyip güç toplayacağını zannederse de böyle olmaz. Kardeşi Bekir'in Ruslarla birlikte Almanlara karşı savaştığını öğrenmek hem Sadık hem de okur için bir darbedir. Ağabeyi Sadık'ın Almanlar tarafından savaşta öldürüldüğünü düşünerek, Kırım'ı işgal eden Almanların yaptığı zulme isyan ederek Rusların yanında yer almıştır Bekir. Aynı anadan doğan, aynı babadan olan iki kardeşten birinin üniformasında gamalı haç, diğerinin kalpağında kızıl yıldız olması ve her ikisinin de mensup oldukları milletin bağımsızlığı için savaştıklarını düşünmeleri çok acı, acı olduğu kadar da düşündürücüdür. Tutunacak dal ararken çürük dallara tutunduklarının farkında olmayan bu iki kardeş romanın bu kısmında iki farklı savrulmuşu temsil ederler. Önce ailelerinden sonra birbirlerinden koparlar. Hasretle birbirlerini görmek için sabırsızlanırken savaş esnasındaki ilk hayattaki son karşılaşmalarında birbirlerini düşman olarak görürler. Birbirlerine güvenemezler. Savaşın iki kardeşi karşı karşıya getirip ata topraklarında farklı kutuplara savurması aynı zamanda Alman işgali altındaki Kırım'da zihinlerin nasıl bölündüğünü, çaresizliğin asla kurtuluşa götürmeyecek yollarda insanları telef ettiğini de yansıtmaktadır.

Sadık bir daha dünya gözüyle göremeyeceği Kırım'dan ayrılıp birliğine döndüğünde doğuya doğru hareket emri verildiğini öğrenir. Artık Ruslara karşı savaşımaya başlamışlardır. Bir Rus çetesiyle çarpışırken içinden geçirdiği "*Neyin uğruna savaştığımı biliyorum. Yurdum için, Kırım'ım, Türkistan'ım için!.. İşte, şu karşımdakiler, milletimi esir edenler bunlar*" (Dağcı, 1989: 161). gibi düşünceler kendisini Almanların safında yer almaktan dolayı haklı bulmak içindir. Almanya'nın istediği zaman Rusya ile barış imzalayabileceğini, kendilerinin ise tek kurtuluş çarelerinin savaşmak olduğu gerçeğini de bilerek Alman birliklerinin yanında yer almaya devam eder. Kar fırtınası altında iki yüz kilometrelik yol kat ederek Almanların esir aldığı Rus askerlerini hiçbirinin telef olmasına izin vermeden Polonya'ya götürür. Türkistan Lejyonundaki savrulma Gömel-Kuberle-Kotelnikov-Kuberle-Makayevka-Kiev-Gömel-Lublin-

Konski arasında devam eder. Konski, Sadık ve adamlarının daha rahat oldukları yerdir. Sırtlarında hâlâ Alman üniforması olsa da Stalindrad bozgunundan sonra dağılmaya başlayan Almanlardan kopmaya başlamışlardır. Polonya çeteleri de onların kendileri gibi vatanlarının bağımsızlığı için savaştıklarını bildikleri için saldırmamaktadırlar. Ancak Rus tanklarının Varşova'ya yaklaşması üzerine durum değişir. Sadık ve askerleri yeniden Almanlarla birlikte hareket edip Rus tanklarının Konski'ye girmesini engellemek için köylülere büyük hendekler kazdırmaya başlarlar. Ancak Rusların Konski'yi işgal etmelerinin önüne geçilemediği gibi Almanlar Türkistan lejyonundaki askerlerin hızla kaçmalarını sağlayacak atlara el koymak isterler. Almanlar tarafından Muhan'ın öldürülme emrinin verilmesi, atlara el koyulması, atları kaçırmak isteyen Ahmet Akın'ın Polonyalılar tarafından öldürülmesi onlar için son noktadır. Bu son noktada Almanya'nın kendilerini bir hayalin peşinden sürükleyerek piyon olarak kullandığını tamamen idrak ederler:

“Ölesiye savaşmak için silahlanmıştık. Ama yalnız Türkistan'ın istiklâli uğrunda öleceğimize inanıyorduk. Yanıldığımızı anladık. Türkistan'ı kurtarmak için seçtiğimiz yol doğru muydu? Bizim ölümümüz Kırım, İdil-Ural, Kafkas ve Türkistan gençlerine ibret dersi olabilecek mi?” (Dağcı, 1989: 247)

Romanda Sadık'ın ağzından çıkan bu sözler aslında Cengiz Dağcı'nın tüm Türkleri ikazıdır. Bir başka devlete güvenerek, bir başka devletin yardım teklifine inanarak, bir başka devletin silahlı güçleriyle işbirliği yaparak bir milletin bağımsızlığını kazanması mümkün değildir. Dış güçler destek verirken mutlaka kendi çıkarları doğrultusunda bu desteği vereceklerdir. Bu nedenle kurtuluş çaresini dışarda değil içerde aramak lazımdır. Bir millet ancak kendi azmi, çabası, mücadelesiyle varlığını koruyabilir. Sadık ve arkadaşları Türkistan lejyonuna savruluşları sırasında “denize düşen yılana sarılır” atasözünü doğrularcasına Almanlardan medet ummuşlar ama yanıldıklarını ağır bedeller ödeyerek anlamışlardır.

Rusların Konski'yi işgalleri sırasında Sadık yaralanır. Marya ile Sadık'ın Konski'de keşişen yolları Sadık'ın yaralanmasından sonra birleşir. Muhtarın evinde Marya ve Marya'nın arkadaşı Bartoş sayesinde biraz kendine gelen yaralı Sadık bir köylü kıyafeti giyerek Marya ve Bartoşla birlikte bir at arabasına binerek Konski'den kaçarlar. Yolda Almanlardan kaçan Polonya köylüsü rolünü oynayarak Opatow yakınına gelmeyi başarsalar da burada Marya'nın Rus askerlerinin gönlünü eğlendirmesi karşılığında yola devam etme imkânını bulurlar. Marya'nın Sadık ve Bartoş için vücuduyla birlikte ruhunu da feda etmesi bir kadının gösterebileceği fedakârlıkların en büyüğüdür. Sadık ve Marya Opatow'da Bartoş'u bırakarak bundan sonraki savruluşlarını beraber yaşarlar. Opatow- Sandomierz-Krakov-Viyana'dan sonra Nisan 1945'te Almanya'nın yenildiği ve savaşın bitmek üzere olduğunu anlayarak Innsbruck'a

varırlar. Bludenz trenine binerek İsviçre'ye ulaşip kurtulmayı hayal ederken tren Amerikan uçaklarının saldırısına uğrar. Bu saldırı kurgu değil Cengiz Dağcı ve eşi Regina'nın birlikte yaşadıkları bir başka felâkettir. Gerçek hayatta Regina kurtulsa da romanın kurgusalığında Marya ölür. Marya'yı Inn nehri kıyısına gömen Sadık Alman üniformasını da nehre atıp gelecekle ilgili bütün ümitlerini kaybetmiş bir halde Polonyalı askerleri taşıyan bir kamyonla yolculuk ederek Verona'ya ulaşır ve sivil ahalinin arasına karışır:

“Üniformam yoktu, Marya yoktu. Türkistan'ım, Kafkasya'm, İdil-Ural'ım, Kırım'ım artık benim için yoktu. Uğrunda yaşadığım, yıllarca savaştığım, kan döktüğüm her şey benden ayrılıyordu. İçim bomboş kalıyordu..” (Dağcı, 1989: 285)

Biz Beraber Geçtik Bu Yolu romanın aslı kahramanı İzmail Tavlı da Kirovograd'dan alınarak Almanya'nın yardımıyla Rusya'yı Stalin'den kurtarmak amacıyla Rus ordusundaki esirlerden oluşturulan Rus Azatlık Ordusu'na (Russkaya Osvoboditelnaya Armiya) katılmak zorunda bırakılır. İzmail Tavlı'nın da Cengiz Dağcı'nın kendi hayatını idare edemeyen çarpıcı kahramanlarından biri olduğu görülmektedir. Sirtına eski Prusya ordusundan kalan bir üniforma giydirebilir. Bu üniformayı giymek ölümle burun buruna gelmekten daha çok sarsar onu:

“Yabancı üniformanın içinde vücudumun üşüdüğünü hissettim önce. Sonra da duygusallığımı yitirdiğimi hissettim. Daha sonra da vücudumun kirlendiğini hissettim” (Dağcı, 1996: 214).

Ostrov'dan sonra Varşova'ya getirilen İzmail'in yolu Varşova'da Ramila ile kesişir. Ramila, İzmail'i ailesinin yanında saklar. Varşova'nın Almanların eline geçmesi üzerine 1944 Eylülünün sonunda Almanlar tarafından Almanya'nın endüstri merkezlerinde ve tarım işlerinde çalıştırılmak üzere önce Polonya'nın Ursus kentine oradan da iki gün iki gece süren tren yolculuğu yaparak Salzburg yakınlarındaki bir çiftliğe getirilirler. 1945 Mayısında da savaşın sona erdiği açıklamasıyla Amerikalılar tarafından Innsbruck'taki mülteci kampına nakledilirler. Avusturya'dan sonra sürüklendikleri mekân ise İtalya'nın Barletta şehri olacaktır. Innsbruck'tan Barletta'ya savrulmuş sırasında henüz iki aylık olan Ramize de en küçük kurban olarak tanınmasına izin verilmeyen hayata veda eder. Cengiz Dağcı *Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam* adlı eserlerini II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından kaleme alıp bu eserler Türkiye'de 1956 ve 1957 yıllarında yayımlanmıştır. *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* adlı romanın ise yayın tarihi 1996'dır yani bu roman savaşın bitiminden 51 yıl sonra yayımlanmıştır. Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanında önceki romanlarındakine benzer olay ve duygulardan söz etmekle birlikte araya giren estetik mesafe içinde II. Dünya Savaşı'nda savrulan bir Türk'ün iç dünyası üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu nedenle *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*'nda İzmail Tavlı'nın Ramila ile birlikte umuda doğru yürümesi daha ağırlıklı olarak kendisini hissettirir.

Cengiz Dağcı'nın eşi Regina'nın hastalığı sırasında bu romanı kaleme almış olması romanda kendisini ve eşi Regina'yı temsil eden ve tıpkı yazar ve eşi gibi ölüm ve ateş içinde karşılaşır birbirlerine sarılan İsmail Tavlı ve Ramila'nın mazi ve haldeki ruh beraberlerini ön plana çıkarmıştır.

Mankurtlaşma Yolundan Millî Kimliğe

Mankurtlaşmak millî kimlikten uzaklaşma, milletinin geçmişini unutma, kendi toplumuna ve kültürüne yabancılaşma, millî hafızanın silinmesidir. Literatüre Cengiz Dağcı'nın adaşı olan bir başka Türk yazar, Cengiz Aytmatov tarafından sokulan mankurtlaşmak kavramını Ramazan Korkmaz şöyle açıklar:

“Deneyimsel belleğin tahrip edildiği sosyal ortamlarda birey ontolojik güvenlik referanslarını yitirdiğinden kendini yalıtımsız huzursuz bir biçimde duyumsar ve ideolojiler için istismara açık bir alan oluşturur. Daima totaliter ve şiddet öğeleri içeren ideolojiler bu yalıtık ve güvensiz bireylere kendi doğmalarını kısa bir zamanda enjekte ederek, kendine kesin inançlı “mankurt” havariler kazanmış olur” (Korkmaz, 2008: 253).³

Cengiz Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* adlı romanında okurla tanıştırdığı Selim O *Topraklar Bizimdi*'nin asli kahramanıdır. *O Topraklar Bizimdi* romanında Kızıлтаşı Selim Çilingir de anavatanı Kırım'dan, Çukurca'dan cepheye gidenlerden biridir. Ancak onun cepheye yer alması bir savruluş değildir. O, Rus okullarında kendisine öğretilen komünizme kapılmış ve rejimin maşası olmuştur. Gücün komünist partide olduğuna inanarak, tüm gücünü ve güven duygusunu bu güçten alarak, sistemin haklılığına kendini inandırarak sistemi uygulamaya var gücüyle çalışan Selim halkına eziyet yaptığının farkında değildir. Aslında iki parçadan ibaret bir insandır Selim. O, Kırım Türküdür; Selim Çilingir'dir ama Selim Çilingirov gibi davranır. Selim Çilingirov kimliğiyle hareket ettiğinde boşluktadır. Tutunacağı hiçbir yer yoktur. Selim Çilingirov kimliğiyle hareket ederken çevresini bomboş hissederek, sadece partiye ve Rus sevgilisi Natalya'ya güvenen Selim'in Ramazan Korkmaz'ın işaret ettiği gibi bir ideoloji tarafından “mankurt” havariye dönüştürülmeye çalışıldığı görülmektedir. Selim'in savruluşu da II. Dünya Savaşı sırasında olur. Ancak onun savruluşu Sadık Turan ve İsmail Tavlı'nın savruluşlarından çok farklıdır. O ata toprağından sökülüp istemediği ortam ve şartlara dayanmak zorunda bırakılmış Kırım Türklerinden biri değildir. Selim Çilingir millî kimliğinden uzaklaşırken, içinde doğduğu toplumun kültürüne, kendi insanına yabancılaşırken, mankurtlaşmak üzereyken savaş sırasında yaşadıkları sayesinde millî kimliğini, gerçekte hangi topluma ait olduğunu fark eder. Bu fark ediş sürecinde bütün düşünce dünyası alt üst olur,

³ Mankurtlaşma hakkında ayrıca bk. Nurullah Çetin, *Mankurtluk Külâhı*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011

fikirler birbirine karışır. Dolayısıyla Selim de bir savruluş yaşar. Ancak bu savruluşu bedeniyle değil beyniyle yaşar, olumlu manada yaşar. Onun gerçek Selim'i bulmasını savaş ve özellikle de Rus sevgilisi Natalya'nın ihaneti sağlar. Selim ve Natalya ruhlarıyla değil birbirlerine "etleriyle, soluklarıyla" yani tutkuyla bağlanmışlardır. Bu ilişki Sadık ve Marya, İsmail ve Ramila bağlılığından çok farklıdır. Sadık ve Marya, İsmail ve Ramila, Cengiz Dağcı ve Regina gibi birbirleri için her şey, tutunacak dal, hayata bağlılık sebebi olurken; Marya Sadık, Ramila İsmail için her türlü fedakârlığı göze alırken Natalya Selim'den uzak kalır kalmaz, üstelik Selim Natalya'nın vatani için savaşırken Selim'i aldatmış, hem de düşmanla, Almanla aldatmıştır. Savaşta yaşadıkları ve Natalya'nın Selim ile birlikte vatanına ihaneti Selim'in yolunu aydınlatıcı bir ışık olur.

Kolhoz sisteminin Çukurca'da uygulanması için çaba harcayan Selim savaş öncesinde Rusya için savaşmayı da çok tabii bulur. Savaşa Bolşevik zulmü altında ezilen Türklerin Rusya için savaşmayı reddetmelerine anlam veremediği gibi onlara öfkelenir. Ruslar adına savaşmayı reddetmeyi ihanet olarak algılar. "Niçin? Kimin için?" diye soran hemşehrisi Muzaffer'i Sibiryaya göndermekle tehdit edip ona saldıracak kadar Rusların etkisi altındadır. Selim Çilingirov kimliğiyle Kirovograd-Aleksandriya hatında 13. alay 3. tabur 3. bölükle savaşa katılır. Rus ordusunda askerin komünizme sadakatini sağlamakla sorumlu politruktur. Pek çok Rus askeri böyle bir görevin Rus olmayan birine verilmesinden dolayı şaşkındır. Selim Çilingirov 1842'de, Alman saldırısı sırasında yaralanır ve sağ kolu kesilir. Sıhhiye birlikleri tarafından Rusya'nın güneyinde yer alan Novorossiysk'teki hastahaneye getirilir. Kolunu kaybetmesi nedeniyle çok üzgündür. Bu sevk sırasında, Ruslar için savaşmak zorunda bırakılmış yaralı bir Başkırđistanlı ile tanışır. Bu Başkırđistanlı sağlam kalan sol kolunu işaret edip "*Sol kul kalpke tahı yakın, abiy!*" (Dağcı, 1991: 269) diyerek yaşamaya mecbur olduğunu kalbinde hissetmesini sağlar. Savaşta savrulurken hayatını kaybedenlerden biri olan Ziko Batakov isimli Kazak Türkü de onun gözünü açıp yüreğindeki millî duyguları uyandırmaya çabalar:

"Kazak Kazaktır, Tatar Tatar'dır, Ukrayna Ukrayna'dır, Kafkasya Kafkasya'dır, Rus Rus'tur. Niçin bunlar hep Rus olsunlar? Biz kendi kendimizi idare edemez miyiz? Bizde kömür var, ekmek var, demir var; sizde şarap var, tütün var. Savaşın gereği yok bize. Siz bizim kömürümüzü, demirimizi alın, kendinize demir sapan yapın, ocaklarımızı yakın, yavrularınızı ısıtın, yedin; biz de sizin şarabınızı, tütününüzü içeriz. İşte bizler bundan yoksun olduğumuz sürece biz de bizden sonrakiler de Polonya enginlerinde Moskoflar için öleceğiz, yok olacağız. Almanlarla olmazsa İngilizlerle, Çinlilerle, başkalarıyla. Savaş! Savaş! Savaş! Niçin? Rusya'nın sınırlarını korumak için. Rusya'nın bütünlüğü..." (Dağcı, 1991: 283)

Roman kahramanı vasıtasıyla uyarı şeklinde verilen bu mesaj okuyucu için Türk birliğini işaret etmektedir. Selim'in bu uyarıdan çıkarması gereken sonuç ise millî kimliğine sımsıkı sarılmaktır. Ancak henüz Selim hatasını idrak etmiş değildir ve bilinçaltındaki millî duygu ve değerlerin harekete geçmesi için daha fazla uyarıcıya ihtiyacı vardır. Zira iyileşir iyileşmez yeniden üniformasını giyip tek koluyla cepheye döner. Kefe'de Almanlara esir düşerek Eskikırım'a getirilir.

Savaşta savrulmalardan en acısı aynı millete mensup olanların, aynı dili konuşan aynı dine inananların karşı karşıya getirilmeleridir. Rus üniformalı Selim Alman üniformalı Kırım hemşehrilerinin eline düşer. Selim'e, yani Bolşevik propagandasına kanmış, mankurtlaştırılmaya çalışılmış bir Türk'e hemşehrilerinin yaklaşımlarının farklı olması dikkat çekicidir. Çukurca'dan arkadaşı Şevket, Selim'i Almanlara tereddütsüz teslim eder ve asla vicdan azabı duymaz:

“Acıdım. Kolsuz olduğu için acıdım. Yoksa... O beni esir alsaydı acıyacak mıydı bana? Kurtaracak mıydı beni? Sırtına Alman üniforması giydin diye kurşununu gömmeyecek miydi beynime? Şükretsin... Onun sırtında hâlâ Rus üniforması!.. Oooo, yok! Savaşsa savaş! Konu komşu, abla ağa, ana baba oyunu oynamaya vakit yok, gereği de yok! O, sırtına Rus üniforması geçirmiş, savaşıyor; hem kendini haklı sayıyor. O ne kadar haklıysa ben de sırtına Alman üniforması giyip onlara karşı savaşmakta en az onun kadar haklıyım. Onu mu kurtarayım? Niçin kurtaracak mışım? Kurtarırım! Ama önce gitsin Huriyecikleri, Veli Şabanları Sibirya'dan Çukurca'ya getirsin. Ancak o zaman!” (Dağcı, 1991: 324-325)

Çukurca'da iken Selim'in en çok çatıştıklarından, ezmeye çalıştıklarından biri olan, onu dalaletten hıyanete doğru gittiği konusunda sert bir dille ikaz eden Hasan ise Selim'e yardım etmek için elinden geleni yapar. Çünkü Hasan, Kırım toprağının yetiştirdiği her vatandaşının köklerinden asla koparılamayacağına inana zihniyeti temsil eder. Daha sonra Almanlar tarafından öldürülecek olan Şevket'e verdiği cevap millî birlik ve beraberliği gözetererek hareket etmek gerekliliğine dikkat çekmektedir:

“Düşmanlarımız bizi öldürüyorlar. Bu az!.. Git, sen de öldür! Gitsene! Çabucak tükenmemiz için birbirimizi öldürmeye başlayalım. Haa? Nasıl? Bunu mu istiyorsun?” (Dağcı, 1991: 325)

Bu iki farklı bakış açısından yazarın benimsediği Hasan'inkidir. Selim'in acı savruluşu karşısında Hasan'ın tavrı aynı millete mensup olanların, kendilerini bölmeye çalışanların oyunlarına aldanmayarak her şart altında kenetlenmeleri gerektiğini yansıtır. Hasan, Selim'i esir kampından çıkarmak için gerekli tezkereyi almayı başarır. Vakit kaybetmeden Eskikırım'a

gider. Selim'i Eskikırım'da bulamayınca Seyitler'e hareket eder. Selim orada da değildir. Sonunda Selim'in Kalay kampında olduğunu öğrenir. Seyitler'den Kalay'a gider. Selim'i "yarı çıplak, gömleklerinde bit ezmekle meşgul olan esirler arasında" bulur. Onu esir kampından kurtarır. Nereye gideceğini soran Selim'e verdiği "*Bilir miyim ben senin nereye gideceğini? Senin yerin neresi ise oraya gidersin. Nereye mensupsan oraya.*" (Dağcı, 1991: 327) cevabı son derece anlamlıdır ve Selim'in köklerinden kopmadığına, savaştaki savruluşunu onu Çukurca'ya, köklerine götüreceğinin işaretidir. Bütün bu yaşadıklarının üstüne Çukurca'ya döndüğünde Natalya'nın Almanlarla düşüp kalktığını ve Alman komutanla aldatıldığını öğrenmesi mankurtluk yolunun son noktasından döndürür Selim'i. Bolşevik sistemi Selim'in zihnini yeniden inşa etmeyi denemiş ama başarılı olamamıştır. Selim, düşmanını hayatının bir döneminde efendi olarak görse de Selim Çilingir olduğunu, geçmişini, bağlı olduğu milleti, soyunu unutmamıştır. Savaştaki savruluşu Selim'i mankurtluk yolundan millî kimliğine ulaştırmıştır.

SONUÇ YERİNE

Sadık Turan, Akmescitli Hasan, Duvanköylü Mehmet, Üskütlü Kerim ve Zeki, Özenbaşı Halil, Yaltalı Hüsnü-Halit ve Bekir, Gözleveli Osman, Ayvasıllı Osman, Cevdet, Halil, Enver, Akmescitli Mustafa, Ahmet Akın, Tahtagül Salim, Muhan, Huşnud Aksakal, Nasırullah, Mümin Battal, Ersan Bağır, İzmail Tavlı, Çukurcalı Hasan, Selim Çilingir.....

Cengiz Dağcı'nın romanlarında geçen bu isimlerden kimi aslı, kimi tali kahramandır. hepsi için II. Dünya Savaşı bir kader olmuş, hepsi özgürlüklerinden yoksun kalarak savruluşu yaşamışlardır. Ruslar için savaşmışlar, Türkistan için savaştıklarını zannederek Alman üniformasını giymek zorunda bırakılmışlar, esir kamplarında zaman kavramını yitirerek tifo-verem- dizanteri- açlıkla karşı karşıya kalıp sağ kalabilme mücadelesi vermişler, Ruslar ya da Almanlardan gördükleri her türlü zulme direnmişler, hayatın taşınmaz bir yük olduğunu genç yaşta hissetmişlerdir. Onlar ve isimleri yukarıda geçmeyen diğer kahramanlar, vatandaşlarının sürgünlerde, hapislerde, esir kamplarında, işkenceler altında değil kendi vatanlarında, tertemiz beyaz yataklar içinde ruhlarını teslim etmeleri için savrulmuşlar, ölmüşlerdir. Esir kamplarında kader nasıl Türkleri birleştirdiyse Türkistan lejyonunda da bir araya getirmiştir. Hepsi aynı kaderi paylaştıkları halde aslında birbirlerinden farklıdırlar. Onları aynı kader ile birleştiren Bolşevik zulmü altında yaşayan Türkler olmaları ve bağımsız, müstakil bir vatanı yaşama arzularıdır. Bu yönleriyle kurguya dayalı roman türü içindeki bu isimler II. Dünya Savaşı sırasında savrulan tüm Türklerin temsilcisi olmuşlardır. Selim Çilingir adlı kahraman bahsedilen diğer kahramanlardan farklı bir savruluş yaşamış, Rusların propagandasına tamamen kanıp düşmanı efendisi olarak görme noktasına kadar gelmişken savaş mankurtlaşmaktan kurtarır

onun millî kimliğini yeniden fark etmesini sağlamıştır. Bu açıdan Selim Çilingir de Rus egemenliği altında kendi kimliğinden uzaklaştırılmak istenen ancak sağlam kökleri sayesinde hatasını anlayan Türkleri temsil etmektedir.

Bu romanların temsilî kahramanlarının hemen hepsinde savaş sırasında kaderi mekânın belirlediği görülmektedir. Bugün Kırım, Ukrayna, Polonya, Avusturya, Almanya, İtalya toprakları içinde bulunan mekânlarda oradan oraya savrulup dururlar. Mekândaki açılma bir taraftan onların savruluşlarına zemin teşkil ederken diğer taraftan da kimliklerini tam anlamıyla idrak etmelerini sağlamış, kimi için bu savruluş ölümle sonuçlanmış, kimi ise savruluşuna kaderin sürüklediği yeni yollarda devam etmiştir. Yazarın doğrudan temsilcisi olan Sadık Turan ve İsmail Tavlı savaşın sonunda kaderin sürüklediği yeni yollara savrulmuşlar, İtalya'dan İngiltere'ye gidip ruhlarının bir tarafı eksik, vatanlarından uzakta, adeta Yahya Kemal'in bir şiirini hatırlatırcasına kökü toprakta kalmış kendi kesilmiş bir ağaç hissiyle hayatlarını idame ettirmişlerdir. Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*'ın son sayfasında sözü bütün kahramanlarından alıp kendi konuşur:

“Bitti. Esirlik yılları bitti artık. Ömrümde ilk defa hür hissediyorum kendimi. Hür insanların yaşadığı topraklardayım. Ölüm korkusu, işkence korkusu bıraktı yakamı.

Yıllarca peşinde koştuğum hürriyete kavuştum ama içim neden kapalı? Kendimi bildiğim anda kaybettiğim yaşama sevincine neden kavuşamadım yeniden?

Yurdunu kaybeden adam için hürriyetin bile bir manası kalmadığını şimdi anlıyorum. İçinde doğduğum, güllüp oynadığım yerlerde benim dilim konuşulmuyor artık. Bir zamanlar, o topraklarda dilimi konuşan insanların ne olduklarını da bilmiyorum.

Son fırtına, ağacı devirdi. Bizler, uçurduğu birkaç yaprak, boşlukta yolunu şaşırılmış, ümitsiz ve şaşkın meçhul bir geleceğe doğru, yalpa vurup duruyoruz” (Dağcı, 1989: 290).

Bireylerin hele ki savaş gibi bir felâket sırasındaki savruluşu onların mensup oldukları milletlerin savruluşudur. Bir Kırım Türkü olarak bu savrulmayı en acı bir şekilde yaşayan Cengiz Dağcı Türk dilini kullanarak yazdığı eserleriyle savruluşun ruhunda oluşturduğu tahribatın önüne geçebilmiş ve vatanın bazen dilden ibaret kalabileceğini ispat etmiştir.

Kaynaklar

- DAĞCI, C. (1996). *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- DAĞCI, C. (1998). *Hatıralarda Cengiz*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- DAĞCI, C. (1956). *Korkunç Yıllar*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- DAĞCI, C. (1991). *O Topraklar Bizimdi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- DAĞCI, C. (2000). *Regina*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- DAĞCI, C. (1989). *Yurdunu Kaybeden Adam*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- EAGLETON, T. (2016). *Edebiyat Nasıl Okunur*. Çev. E. Ersavcı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KOCAKAPLAN, İ. (1998). *Kırım'dan Londra'ya Cengiz Dağcı*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- KORKMAZ, R. (2008). *Ötekileşme Sorunu ve Eve Dönüş İzlekleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- ŞAHİN, İ. (1996). *Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ŞAHİN, İ. (2009). Cengiz Dağcı'nın Romancılığı, *Emel*, 229, 5-15.
- Şemsettin Sami (1317) *Kamus-ı Türkî*, İkdam Matbaası, Dersaadet
www.tdk.gov.tr [Erişim 06. 04. 2016]